

EGY VERSSZÖVEG AZ INTERTEXTUALITÁS KAPCSOLATI HÁLÓJÁBAN

KABÁN ANNAMÁRIA

Az intertextualitás Dsida Jenő számos költeményében tetten érhető. Itt most egyetlen versét fogom vállatóra Juhász Gyula és Vajda János egy-egy emblemikus alkotásának összefüggésében.

Dsida Jenő szerelmes verseinek egy csokrárt *Szerelmes ajándék* címen rendezte ciklusba *Nagycsütörtök* kötetében. A kötet más ciklusaiban is találunk néhány szerelmes verset, így a *Pásztori tájak remetéje* és a *Légy már legenda* címűben is. Ezek a művek nem a boldog szerelemről szólnak, hanem a szerelem utáni vágyról, egy korán elveszített kedves emlékééről (vö. KABÁN 2011).

A *Laterna magica* című költemény előbb a *Pasztortűzben* (DSIDA 1930), majd a *Nagycsütörtök* kötet (DSIDA 1933) *Szerelmes ajándék* című ciklusában jelent meg. Kétszeres ellentétre épül, a mindent beborító sötétség és a fény, valamint a végtelen magány és a szerelmes megtalált emlékképének az ellentétére. Az ellentétek egyben párhuzamot is sejtetnek.

Párhuzamot érzékelhetünk mindjárt az első hat sorban: az alkonyodó, majd egyre inkább sötétbe merülő természet és a lírai én egyre mélyülő magányának a párhuzamát. Az alkony megidézését tapintási és látási érzetet vegyítő szinesztézia és megszemélyesítés teszi képszerűvé. A színek lassan eltompulnak, az alkonyatban egyneművé válnak. Előbb még borzongató *hűvös-kék* szín borít el mindent, a magányos ödöngő is *kék úton* jár, bőrét is mintegy a transzcendensből átszüremkedő *hamvas túlvilági kékség* borítja:

*Az alkony lassan hűvös-kékbe sápadt
s kék úton jártam ödöngőn, magamban.
Kezemre néztem: hamvas, túlvilági
kékség imbolygott bőröm bársonyán is.*

Majd elsötétül a táj, és a sötétség olyannyira betölt mindent, hogy már hang sem hallatszik, csupán a *végtelen magány* zenél:

*Sötétbe mentem, mind nagyobb sötétbe.
Aranycselló mély húrjain zenélt
a végtelen magány.*

A magánynak tehát hangja van, és nem akármilyen, mert *zenél*, de ez a zene szomorkás, hiszen a cselló mély húrjain szólal meg. Van valami szokatlan és bizarr az *aranycselló* szín- és hangélményt társító megnevezésében. A mérhetetlen

sötétségben, amikor minden elszíntelenedik, csak a hangszernek van, mégpedig csillogó színe. De itt nem is a szín, hanem inkább a fém hanghatás számít, ami a végtelen csendben akár fájó is lehet. Fájna is, ha a hanghatásokat a vers drámai jambusai ki nem egyenlíténék (PÉCZELI 1965).

A kihalt tájon a *jártam* és a *mentem* ige visz mozgalmasságot a színek játékába. Arról viszont nem kapunk hírt, hogy honnan hova történik elmozdulás, ugyanis itt az úton levés a lényeges, és az, hogy ez az út a magány útja.

A sötétségben és magányban eszmélkedik a lírai én, és próbálja emlékezetébe idézni hajdani szerelmét:

*Akkor megálltam
kinyújtott karral, mint világtalan
kéregető s utánad tapogattam.*

Kérdések sorával igyekeznek a kedvesről őrzött emlékképeket felidézni. A kérdő névmások halmozása egyre türelmetlenebbé teszi a keresést:

*Milyen voltál és milyen volt a hangod?
hogyan néztél rám és hogyan szerettél?
– jaj, elfeledtem.*

Ez a rész intertextuálisan Juhász Gyula *Milyen volt...* című versét idézi, amelyben háromszor ismétlődik a *Milyen volt* kérdés a kedves más-más tulajdonságára utalva (az intertextualitásról l. PETŐFI–OLIVI eds. 1994). Dsida Jenő kétszer a *milyen*, kétszer pedig a *hogyan* kérdő névmás alkalmazásához folyamodik. Míg Juhász Gyula háromféleképp ismétlődő kérdésében egyfajta személytelen távolságtartás van (*Milyen volt szókesége, Milyen volt szeme kékje, Milyen volt hangja selyme*), addig a Dsida Jenő-vers kérdései személyesek, a kedvest szólítják meg négyszer is, egyes szám második személyben: *Milyen voltál, milyen volt a hangod*, sőt a figyelmet a kedves és a lírai én viszonyára is ráirányítják: *hogyan néztél rám, és hogyan szerettél* (engem). A lírai én tehát nemcsak a lány vonásait, hangját keresgéli emlékezetében, hanem kettejük szerelmét is megpróbálja emlékezetébe idézni. Juhász Gyula a háromszor feltett kérdésre mindháromszor azonnal választ ad: *nem tudom már*. Rövid, lakonikus a felelet. Valójában a három szakaszból álló verset a három, szinte szó szerint ismétlődő kérdés és a három gyors válasz tagolja (vö. SZALATNAI 1966). Dsida Jenő ezzel szemben válasz nélkül hagyja az egymást egyre sürgetőbb követő kérdéseket. Választ csak a negyedik kérdés után fogalmaz meg: *jaj, elfeledtem*. Juhász Gyula lakonikus válasza helyett a *jaj* indulatszó érzelmi többletet, fájó szomorúságot visz a felelet tényszerűségébe. Az *el* igekötő pedig a cselekvés befejezettségét, lezártágát nyomatékosítja.

Juhász Gyula a rövid kérdések utáni rövid lemondó válaszhoz háromszor három verssornyi cáfolatot fűz: a természet élénk színeiben, tavaszi hangjaiban mégis egyre inkább jelenlevőnek érzi szerelmét. A Dsida Jenő-vers fájó, lemondó választ viszont téren és időn átívelő, fenyegető, kozmikus sötétséget sejtető, majd

banalításba hajló természeti képek követik, amelyek a lírai én magányát érzékeltetik:

*Csak az éjszaka
meredt felém a térben és időben,
csak tücskök szóltak fekete mezőn
és hajladozó nyárfák sugdosódtak.*

A kozmikus sötétségben és végtelen magányban hirtelen gyúl ki a fény, de nem a *Húsz év múlva* című Vajda János-vers zárlatában megidézett módon (KABÁN 2005). Az ottani tündöklő látomás helyett a lélek az egykor talán valóban bűvös lámpának számító *laterna magica* végső soron egyszerű eszköziségével vetíti ki a kedves megidézhető emlékképét:

*Egyszerre fény gyúlt és a messzi égre,
mint nagy vászonra berregő motor,
zúgó, öles nyalábbal vetítette
tünődő lelkem – lassú reszketéssel –
lehúnyt pillájú alvó arcodat...*

Az egykori szerelem nagyságát csak a mindent betöltő sötétségben hirtelen felvillanó, már-már kozmikus sugarú fény érzékelteti. Így válik a felidézett egykori szerelem – amely a sötét jelen és a fénylő emlék ellentétét is magában hordozza – egyidejűleg a kozmikus magány ellentétévé is.

BIBLIOGRÁFIA

DSIDA 1930

DSIDA Jenő: *Laterna magica. Pásztorűz*, XVI/19. 1930. 438.

DSIDA 1933

DSIDA Jenő: *Nagycsütörtök. Versek*. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1933, 73.

KABÁN 2005

KABÁN Annamária: Hasonlat és ellentét a szövegépítésben. (VAJDA János: *Húsz év múlva*.) In: Uő: *Szövegek színeváltozása. Szórend és értékszerkezet*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005, 63–67.

KABÁN 2011

KABÁN Annamária: Lelkem sugarában. Fogódzók Dsida Jenő szerelmi költészetének újabb megközelítéséhez. *Tiszatáj*, 65/3. 2011. 77–84.

PÉCZELI 1965

PÉCZELI László: *Tartalom és versforma*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 114–119. (Irodalomtörténeti füzetek 49.)

PETŐFI–OLIVI (eds.) 1994

PETŐFI, János S.–OLIVI, Terry (eds.): *Approaches to Poetry. Some Aspects of Textuality, Intertextuality and Intermediality*. Walter de Gruyter, Berlin–New York, 1994.

SZALATNAI 1966

SZALATNAI Rezső: /JUHÁSZ Gyula: Milyen volt.../ In: ALBERT Zsuzsa–VARGHA Kálmán (szerk.): *Miért szép? Szabadunk magyar lírája verselemzésekben*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1966, 105–108.